

रात्रिरेतावतीति अनयैवसंख्ययाशतायुर्वपुरुषदतिश्रुतेरस्यशतवर्षाण्यायुरितिज्ञेयं एवमुत्तरत्र अस्यैश्वर्यमाह सृजतीति ओषधिअनंतत्कार्यमनः अनमयंहिसोम्यमनइतिश्रुतेः असतोधिमनोऽस्त्येतेति श्रुतेश्चासच्छब्दितादव्यक्तान्महत्तत्त्वापरनामकंसूक्ष्ममनोऽसृजदित्यर्थः ॥ २ ॥ मनःप्रजापतिमसृजतेतिश्रुतेरर्थमाह ततइति मनोद्वाराव्यक्तमेवप्रजापतिमसृजदितिश्रुत्यर्थोदर्शितः एवमन्यास्वपिश्रुतिषुआकाशादीनांवाध्वादिस्लष्ट्वोक्तिक्यारब्धेया अंब्रब्रह्मांडवासनामयं सेतितच्छब्देनांडमुच्यते ॥ ३ ॥ महामुनिर्महाय संदधेअनुसंधानंकृतवान् अव्यक्तस्याव्याकृतस्ययेयंतैदेक्षतबहुस्यांप्रजायेयेतिप्राणिकर्मनुरो धेनस्त्वव्यब्रह्मांडालोचनात्मकस्यैक्षणस्यकत्रीचिदचिदाल्मिकापारमेश्वरीशक्तिः सैवमहत्तत्त्वमितिप्रथमद्वयार्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सृजतीति ऋषिर्महान् भूतमहाभूतोपादानत्वात् ॥ ७ ॥ देहात्भौतिक

रात्रिरेतावतीचास्यप्रतिबुद्धोनराधिप ॥ सृजत्योषधिमेवाग्रेजीवनंसर्वदेहिनां ॥ २ ॥ ततोब्रह्माणमसृजद्विरण्यांडसमुद्भवं ॥ सामूर्तिःसर्वभूतानामित्येवमनुशुश्रुम ॥ ३ ॥ संवत्सरमुषित्वाडिनिष्क्रम्यचमहामुनिः ॥ संदधेसमर्हीकृत्स्नां दिवमध्वं प्रजापतिः ॥ ४ ॥ द्यावापृथिव्योरित्येषराजन्वदेषुपठ्यते ॥ तयोःशकलयोर्मध्यमाकाशमकरोत्सुभुः ॥ ५ ॥ एतस्यापिचसंख्यानंवेदवेदांगपारगैः ॥ दशकल्पसहस्राणिपादोनान्यहरुच्यते ॥ ६ ॥ रात्रिमेतावतीचास्यप्रादुरध्यात्मचित्काः ॥ सृजत्यहंकारमृषिर्भूतं दिव्यात्मकं तथा ॥ ७ ॥ चतुरश्यापरान्पुत्रान्देहात्पूर्वमहानृषिः ॥ तैवैपितृणांपितरःश्रूयंतैराजसत्तम ॥ ८ ॥ देवाःपितृणांचसुतादैवर्लोकाःसमावृताः ॥ चराचरानरश्रेष्ठइत्येवमनुशुश्रुम ॥ ९ ॥ परमेष्ठीत्वहंकारःसृजनभूतानिपंचया ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमं ॥ १० ॥ एतस्यापिनिशामादुस्तृतीयमिहकुर्वतः ॥ पंचकल्पसहस्राणितावदेवाहरुच्यते ॥ ११ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधस्तथैवच ॥ एतेविशेषाराजेंद्रमहाभूतेषुपंचसु ॥ १२ ॥ यैराविष्टानिभूतानिअहन्यहनिपार्थिव ॥ अन्योन्यंस्पृहयंत्येतेअन्योन्यस्यहितेरताः ॥ १३ ॥ अन्योन्यमतिवर्ततेअन्योन्यस्पर्धिनस्तथा ॥ तेवध्यमानास्त्यन्योन्यगुणैर्हारिभिरव्ययैः ॥ १४ ॥ इहैवपरिवर्ततेतिर्यग्योनिप्रवेशिनः ॥ त्रीणिकल्पसहस्राणिएतेषामहरुच्यते ॥ १५ ॥ रात्रिरेतावतीचैवमनसश्चनराधिप ॥ मनश्चरतिराजेंद्रवारितंसर्वमिंद्रियैः ॥ १६ ॥ नचंद्रियाणिपश्यंतिमनएवानुपश्यति ॥ चक्षुःपश्यतिरूपाणिमनसातुनचक्षुषा ॥ १७ ॥

देहोत्पत्तेःपूर्वंचतुरोभौतिकानव्यष्टिमनोबुद्ध्यहंकारचित्ताख्यान्पुत्रान्महानृषिरसृजत् तेचत्वारःपुत्राः पितृणामहाभूतानामपिपितरइतिमनआदयएवभूतानांकल्पकादित्यर्थः ॥ ८ ॥ एवंदृष्टिस्तुष्टिमुक्त्वास्तुष्टिदृष्टिमाह देवाइति देवाइंद्रियाणिअंतःकरणचतुष्टयसंहिताः पितृणामहाभूतानांस्तुताः देवैर्भूतैः लोकाश्चतुर्दशभुवनानिचराचराश्चतदंतर्गताभूतेरेवावृताः ॥ ९ ॥ एतदेवविस्पष्टयति परमेष्ठीति चकारात् भौतिकानिमनआदीनि ॥ १० ॥ अहंकारोपासकस्यापिकालमानमहैतस्येति तृतीयंआहंकारिकंसर्गं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ हारिभिर्हरणशीलैः गुणैःरूपादिभिः ॥ १४ ॥ त्रीणीति एतेषांविशेषोपासकानां ॥ १५ ॥ भूतादीनामुपास्तिर्भनआख्यान्महतउपासनान्नातिरिच्यतइत्याशयेनमनसःप्राधान्यंप्रतिपादयति मनश्चरतीत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥